

Koulu ja menneisyys

**Suomen kasvatuksen ja
koulutuksen historian seuran
vuosikirja 2022**

Toimituskunta ja toimitus

Arto Nevala (dos. UEF, päätoimittaja)

Lauri Kempainen (dos. TY)

Sofia Kotilainen (dos, JY)

Karoliina Puranen-Impola (FT, JY)

Mikko Puustinen (FT, HY)

Antti Saari (dos. TUNI)

ISSN 0780-7694 (painettu)

ISSN 2489-8090 (verkkoaineisto)

ISBN 978-952-69174-4-3 (pehmeäkantinen)

ISBN 978-952-69174-5-0 (PDF)

SUOMEN
KASVATUKSEN ja KOULUTUKSEN
HISTORIAN SEURA

Kuva 1: Opiskelijaliike vaatii yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta (yyä) yliopistojen ja korkeakoulujen hallintoelinten valintaperusteeksi 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa.

Kuva: Harri Ahola, 1972, Helsingin kaupunginmuseo.

Sisältö:

Pääkirjoitus

Arto Nevala: Koulutus uudistuksia tehdään harvoin yksimielisesti 7

Vertaisarvioidut artikkelit

☞ **Alina Kuusisto:** Valistuksen auringon alle – Pohjois-Karjalan oppikouluhankkeet alueen- ja valtionrakennuksen leikkauspisteessä 1850–1890-luvuilla 12

☞ **Matti Koivu & Mikko Puustinen:** "Nyt olen häneen niin, niin ihastunut" - Tapaustutkimus samansukupuolisesta ihastuksesta 1880-luvun tyttökoulussa 54

Katsaukset

Anne Virtanen & Leena Penttinen: Rinnakkaisopintosuunnitelmasta yhteisöllisyyttä, osaamisen tunnistamista ja käytännön kokemusta yliopisto-opintojen ohessa 88

Sari Tillonen: Ainereaalit ja historian ja yhteiskuntaopin ylioppilaskirjoittajat 112

Matti Taneli: J.A. Hollon sivistyskasvatustajattelu on yhä ajankohtaista 132

Juhani Tähtinen, Mika Perälä & Matti Taneli: Kasvatuksen historian ENSYKlopedia: alan kirjallisuusluetteloista ja linkkisivistosta monipuoliseksi julkaisuulustaksi 146

Janne Sääntti & Mikko Puustinen: Vaikeita ja kiistanalaisia aiheita pohtimassa 152

Tilityksiä

Kirsi Ahonen: Väitöskirjapolkuni: kohtalona aikuiskasvatusta 158

Arto Nevala: Emeritusprofessori on huolissaan segregatiosta ja pitkäjänteisyyden puutteesta, mutta uskoo silti koulutukseen – haastattelussa Risto Rinne 162

Arvioita

Sari Tillonen: Demokratiakasvatuksen utopiat, toiveet ja lupaukset kohtaavat koulumaailman peruskallion. Rautiainen, Matti & Hiljanen, Mikko & Männistö Perttu (toim.) 2022. *Lupaus paremmasta. Demokratia ja koulu Suomessa*. Helsinki. Into Kustannus Oy. 272 s. 168

Hannu Itkonen: Lasten kaverisuhteiden jäljillä. Antti Malinen & Tuomo Tamminen 2022. *Leikitäänkö? Lasten kaverisuhteet 1900-luvun Suomessa*. Helsinki. Gaudeamus 2022. 496 s. 181

Mervi Kaarninen: Oppikoululaisten rikokset ja rangaistukset. Karoliina Puranen-Impola: *Kurinalaistamisen ja kategorisoinnin keino. Rangaistuskäytännöt seitsemässä suomalaisessa oppikoulussa 1905–1925*. JUY Dissertations 482. Jyväskylän yliopisto 2022. 235 s. 186

Lauri Kempainen: Onnistunut kasvatustieteen kokonaisesitys. Antti Saari: *Kasvatusteoria antiikista nykypäivään*. Helsinki. Gaudeamus. 232 s. 191

Aleksi Marti: Narratiivinen lähestymistapa kansalliseen muistiin ja muistikonflikteihin. James V. Wertsch, *How Nations Remember: A Narrative Approach*. Oxford University Press 2021. 288 s. 196

Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran toimintakertomus 2021 204

Kirjoittajat 208

Pääkirjoitus

Arto Nevala

Koulutus uudistuksia tehdään harvoin yksimielisesti

Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran vuosikirjan 2021 aiheena oli 100-vuotias oppivelvollisuus. Vuosikirjassa 1900-luvun ensimmäistä suurta perusopetuksen muutosta tarkasteltiin eri näkökulmista aivan nykypäivään asti. Kirjoituksissa nousi esille, ettei oppivelvollisuus suinkaan syntynyt yksimielisenä kansallisena projektina muutamaa vuotta aikaisemmin itsenäistyneessä maassa. Oppivelvollisuudella oli myös vastustajansa. Toisaalta juuri kirjan ilmestyessä loppuvuodesta 2021 oppivelvollisuutta oli juuri laajennettu 18 vuoteen, ja samalla toisen asteen opinnot muuttuivat maksuttomiksi. Nämäkin uudistukset herättivät ristiriitaisia kannanottoja.

Oppivelvollisuuden voimaantumisen ja sen laajentamisen ajalliseen puoli-väliin asettuu toinen suuri 1900-luvun perusopetuksen muutos eli siirtyminen peruskoulujärjestelmään. Ensimmäiset Pohjois-Suomen kunnat siirtyivät peruskouluun viisikymmentä vuotta sitten, syksyllä 1972. Pohjoisesta tultiin kohti etelään niin, että pääkaupunkiseudun kunnat aloittivat uudessa järjestelmässä syksyllä 1977. Vanha rinnakkaiskoulujärjestelmä kansakouluineen, kansalaiskouluineen ja oppikouluineen tuli tiensä päähän, kun eri osat yhdistettiin yhdeksänvuotiseksi, koko ikäluokalle tarkoitetuksi yhtenäiskouluksi. Samalla lukio itsenäistyi keskiasteen yleisivistäväksi koulumuodoksi.

Ajatus koko ikäluokalle yhtenäisestä yhdeksänvuotisesta peruskoulutuksesta jakoi sekä poliittista kenttää että koulutustoimijoita. Uudistuksen kriitikot erityisesti poliittisen kentän oikealla laidalla moittivat sitä kalliiksi ja tehottomaksi. Lisäksi he epäilivät opetuksen tason laskevan, kun

koko ikäluokka piti saada oppimaan samat asiat. Kritiikki kytkeytyi myös ajan politisoituneeseen ilmapiiriin, kun peruskoulua epäiltiin vasemmiston yritykseksi politisoida ”neutraalina” pidettyä koululaitosta. Viimeksi mainittu näkökulma sai käyttövoimaa esimerkiksi niin sanotusta Pirkkalan koulukokeilusta, jossa historia opetuksen lähtökohdaksi otettiin marxilainen näkemys.

Kaikkiaan 1960-luvun loppu ja seuraava vuosikymmen olivat isojen koulutuksellisten uudistusten aikaa. Osana peruskoulu-uudistusta opettajankoulutus siirrettiin seminaareista osaksi yliopistoja, joiden opiskelijamäärä taas kasvoi historiallisen nopeasti ylioppilastutkinnon yleistymisen, uusien koulutusalojen käynnistämisen, sisäänottomäärien kasvun ja yliopistoverkon alueellisen laajentumisen myötä. Reformien seurauksena Suomi kuroi vähitellen kiinni koulutuksellista takamatkaa muihin Pohjoismaihin ja Länsi-Eurooppaan verrattuna. Samalla Suomi tavoitti naapurimaita myös elintasolla mitattuna. Suomesta tuli länsimainen koulutusvaltio siis lopulta varsin myöhään, eikä juhlapuheissa hellitty myytti suomalaisten ikiaikaisesta koulutususkosta kestä kriittistä tarkastelua.

Yhtä heikolla pohjalla on uskomus kansallisesta ja poliittisesta yksimielisyydestä suurten koulutus uudistusten käyttövoimana. Peruskouluun siirtyminen herätti kiivasta vastustusta ja kritiikki säilyi kärkevänä aina vuosituhannen vaihteeseen asti. Tuolloin ilmestynyt ensimmäinen Pisa-vertailu kuitenkin osoitti monille yllätykseksi suomalaisen peruskoulun tason ja tasa-arvoisuuden olevan maailman huippua. Kritiikin kärki taittui ja aikaisemmin epäonnistuneeksi luonnehdittua peruskoulua alettiinkin pitää osana kansallista menestystarinaa. Myös perusasteen opettajakoulutuksen siirtäminen yliopistoihin ja ”tieteellistäminen” herätti vastustusta ja epäilyjä, mutta sekin on ajan mittaan osoittautunut viisaaksi ja kauaskantoiseksi linjaukseksi.

Samoin kävi yliopistolaitoksen kohdalla: uusien, maan reuna-alueille sijoittuneiden, opinahjojen elinvoimaisuutta epäiltiin ja niukkojen resurs-

sien hajauttamista päiviteltiin. Vertailu toisensa jälkeen on kuitenkin myöhemmin osoittanut yliopistolaitoksemme menestymisen vaikkapa koulutuksellisen tasa-arvon, aluekehityksen tai korkeatasoisen tutkimuksen osalta. Myös yliopistojen hallinnon tai tutkintojärjestelmän uudistaminen 1960- ja 1970-luvuilla herättivät kiivaita ja poliittisesti latautuneita mielipiteitä puolesta ja vastaan.

Poikkeuksen koulutus uudistusten kiistanalaisuudessa tekee vain ammattikorkeakoulujen perustaminen 1990-luvun alussa. Niiden käynnistäminen siirtyi meillä monia Länsi-Euroopan maita myöhemmäksi korkeakoulupoliittikan yliopistopainotteisuuden takia. Uudistus oli monin tavoin perusteltu työelämän ja yhteiskunnan nopeiden muutosten takia. Se ei siksi herättänyt juuri vastustusta, vaikka entisten keskiasteen ammatillisten opilaitosten varaan rakennettuihin uusiin korkeakouluihin suhtauduttiin aluksi hymähdellen – ainakin yliopistoissa.

Sen sijaan 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen päätteeksi toteutettu yliopistouudistus jakoi ja jakaa edelleen näkemyksiä. Vuosituhannen alussa käynnistynyt ”hiljainen vallankumous” muutti koulutuspolitiikan pelikenttää kansallisesta kansainväliseksi ja manifestoitui meillä vuoden 2010 alussa voimaan tulleeseen yliopistolakiin. Se muutti yliopistojen asemaa, käytäntöjä ja toiminnallisia voimasuhteita perusteellisesti ja teki samalla näkyväksi uudenlaisia jakolinjoja esimerkiksi tieteenalojen välillä tai hallintoeliitin sekä opetus- ja tutkimushenkilökunnan kesken. Kriittisimmät ovat jo tulkinneet yliopistoyhteisön jakautuneen kahden kerroksen väkeen tai kahden todellisuuden kupliin.

Koulutus uudistusten jakavuus tai kiistanalaisuus on viime kädessä seurausta siitä, että ne ovat osa koulutuspolitiikkaa. Poliitikassa asioista on erilaisia näkemyksiä ja monet linjaukset ovat periaatteellisesti poliittisia, vaikka niitä koetettaisiin perustella jollain muilla kuin ideologisilla seikoilla. Siksi koulutuksen kannalta on merkitystä, mitkä poliittiset ryhmät ovat vallankahvassa. Demokratiassa poliittiset päätöksentekijät ovat oikeutettuja käyttämään mandaattiaan ja vaikka sitten muuttamaan

koulutuspolitiikan suuntaa tai painotuksia. Tämän kääntöpuolena on koulutuksessa toimivien tuskailema lyhytjänteisyys ja ”hankehumppa”: tuskin yksi uudistus on saatu käynnistettyä kun ollaan jo aloittelemassa seuraavaa. Arviointien perusteella ja arkikokemusten varassa koulutusjärjestelmän eri lohkoilla tunnutaan kaipaavan nyt ennen kaikkea vakautta, jatkuvuutta ja työrauhaa. Vanhaa hokemaa mukaillen voisi sanoa, että kansakunnan menestys ei ole kiinni vain korkeasta koulutuksesta vaan myös koulutustoimijoiden mahdollisuudesta tehdä pitkäjänteisesti sitä, mitä he parhaiten osaavat.

Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran tämänkertainen vuosikirja on yhdistelmä perinteistä ja modernia. Viimeksi mainittua edustavat vertaisarvioidut artikkelit. Vuosikirja sai taannoin oikeuden käyttää vertaisarviointitunnusta ja myös niin sanotun Jufo-luokituksen. Se oli sisällöllisesti askel tieteellisempään suuntaan ja tämä elementti säilyy varmasti vahvana myös tulevaisuudessa vuosikirjoissa. Tässä vuosikirjassa vertaisarvioidut artikkelit katsovat koulutusta vähän harvinaisemmista näkökulmista eli osana valtio- ja aluerakenteen muotoutumista sekä millaisena oppilaan ihastuminen samaa sukupuolta olevaan opettajaan näyttäytyi 1880-luvun tyttökoulussa.

Katsauksissa matkataan sivistyksen ajankohtaisuudesta opintosuunnitelmien, koulumuistojen ja ylioppilaskirjoitusten kautta vaikeiden aiheiden käsittelyyn. Kasvatukseen ja koulutukseen liittyy paljon sensitiivisiä ja eri ihmisille eri tavalla näyttäytyviä elementtejä. Niiden käsittelyssä ja tutkimisessa ollaan vasta alkuvaiheissa, mutta näkökulman tarpeellisuus on ilmiselvää. Tilityksissä puolestaan kaksi eri vaiheissa olevaa tutkijaa katsoo taaksepäin: miten aikuiskoulutus saikin sekä teoreettisen että käytännöllisen ulottuvuuden, ja toisaalta miltä kasvatuksen ja koulutuksen muutosten pitkä linja näyttää emeritusprofessorin näkökulmasta. Vuosikirjan lopusta löytyy vielä muutaman tärkeän tut-

kimuksen esittely hyvänä lukuvinkkinä ainepiiristä kiinnostuneille – ja muillekin.

Päätoimittajana kiitän lämpimästi kirjoittajia, toimituskumppaneitani sekä vuosikirjan julkaisukuntoon saattaneita ammattilaisia!

Joensuussa marraskuussa 2022

Arto Nevala